

РОЛЬ МИСТЕЦТВА В УПЕРЕДЖЕННІ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається мистецтво як один із найбільших дієвих засобів упередження та мінімізації агресивності. Окреслено основні аспекти впливу художніх творів на інтелектуальний розвиток індивіда, на формування моральних цінностей, що в свою чергу забезпечує фундамент соціальних відносин, а також дій та вчинків людей.

Ключові слова: агресивність, мистецтво, виховання, естетична культура, художній образ.

Одним із найбільш дієвих засобів упередження або мінімізації агресивності є мистецтво. Дійсне мистецтво має гуманістичну природу. Воно не лише виховує у людей потребу у художній насолоді, але й формує здатність сприймати “іншого” як творчого партнера, а не ворога. Тим самим викорінюються глибинні підвалини агресивності. Зупинимось на цьому більш детально.

Метою статті є дослідження виховної функції мистецтва, його ролі в упередженні агресивності особистості. Виховна функція мистецтва визначається тим, що мистецтво в усій різноманітності його видів і жанрів є каталізатором творчих потенцій особистості. Воно здатне змінювати не тільки психічний стан людини, але й характер і мотиви її діяльності. Відображаючи цілісність буття, мистецтво сприяє цілісному сприйняттю світу. Його виховне значення обумовлене психологічними особливостями впливу на людину, перетворенням зовнішніх культурних смислів на внутрішні, особистісні. При спілкуванні людини з твором мистецтва діють психологічні механізми емоційного уподібнення, співпереживання [1].

Художня творчість, мистецтво в певних соціально-історичних умовах можуть бути мало не виключною сферою людської діяльності, де самодіяльна сутність людини може знайти і знаходить певний прихисток. Така ситуація, як зазначає Б.В. Новіков, є виразом і наслідком втрати людиною своєї цілісності, результатом власної дезінтеграції, втрати своєї суспільної безпосередності, врешті – своєї самості у всіх без винятку інших формах та сферах своїх життєпроявів, своєї життєдіяльності. Подібна ситуація (чи, краще сказати – стан речей), де сама людина зредукована до “речі”, є результатом дії реакції захисного плану на таку втрату: спроба формами та засобами мистецтва (і, почасти – релігії) віднайти цю цілісність, “самість” хоча б у свідомості й почуванні, будучи позбавленою в умовах домінування суспільного поділу праці можливості такого віднайдення також у реальному, практичному житті [9, 192].

Вплив мистецтва на особистість намагалися визначити дослідники різних напрямів. Зокрема, у теорії З. Фрейда увага зосереджена на тому, яким чином несвідоме в мистецтві стає соціальним. Мистецтво, як вважає З. Фрейд, – ілюзія, що за допомогою фантазії збуджує нас, наче слабкий наркотик, і дає нам тимчасове сховище від труднощів. Естетична діяльність не допомагає в наших стражданнях, але надає значну компенсацію. З. Фрейд твердить, що сублимація інстинкту є помітною рисою культурної еволюції і робить можливими вищі розумові дії, наукову, художню, ідеологічну активність, щоб відігравати таку важливу роль у цивілізованому світі.

Однак теорія З. Фрейда, в якій першорядне місце відведене інстинктивній поведінці людини, у наступні часи зазнала обґрунтованої критики. Зокрема, В. Холлічер наголошує, що інстинктивна поведінка в житті людини не є визначальною. Людина протистоїть середовищу, яке все більшою мірою створює сама, і її життєздатність визначається здатністю адаптуватися до цього мінливого середовища [13, 82–83]. Ототожнення процесів функціонування тваринного світу і людського суспільства призводить до ігнорування всіх утворень, притаманних людині як соціальній істоті. Відповідно і мистецтво має не біологічне походження: воно набуває значення саме в соціальному середовищі.

Л.С. Виготський наповнює вчення про катарсис як основу естетичної реакції – центральний феномен психології мистецтва – іншим змістом. Для З. Фрейда катарсис – засіб захисту особистості від нестримних патогенних імпульсів, своєрідний клапан, який рятує її від примітивних сексуальних інстинктів. Як і в інших моделях психоаналізу, у поясненні З. Фрейда катарсис виступає в ролі такого акту поведінки, детермінантою якого є минуле – приховані у глибинах людського ества темні психічні сили. Л.С. Виготський вносить у поняття про катарсис ознаку, яка вказує на спрямованість цієї реакції в майбутнє. Від того, якого напрямку надає мистецтво психічному катарсису, залежить і те, які сили воно надасть життю. Мистецтво є передусім організацією нашої поведінки на майбутнє, установкою, вимогою, яка можливо, ніколи і не буде здійснена, але яка змушує нас прагнути йти від нашого реального життя до того, що приховується за ним. Отже, мистецтво осмислюється як засіб організації реальної, земної поведінки, спрямованої в соціальну далечінь [7, 325]. Таке осмислення дозволяє звернутися до виховної функції мистецтва.

На відміну від науки, мови й інших форм спеціалізованої суспільної діяльності, покликаних задовольняти різні потреби людей, мистецтво потрібне людству як спосіб цілісного суспільного виховання індивіда, його емоційного та інтелектуального розвитку, його прилучення до накопиченого людством колективного досвіду, до вікової мудрості, до конкретних суспільно-історичних інтересів, прагнень, ідеалів. Але для того, щоб відігравати роль могутнього інструмента соціалізації індивіда, мистецтво має бути подібним до реального людського життя, тобто повинне відтворювати (моделювати) життя у його реальній цілісності й структурній складності.

Крім цього, мистецтво повинне “подвоювати” реальну життєдіяльність людини, бути її уявленим продовженням та доповненням і тим самим розширювати життєвий досвід особистості, дозволяючи їй “прожити” багато ілюзорних “життів” у “світах”, створених письменниками, музикантами, живописцями. Мистецтво виступає одночасно і як відмінне від неї – вигадане, як гра уяви, або ж витвір людських рук.

Мистецтво, розглядаючи дійсність із позицій вищих потреб розвитку людини, створює ідеал, тобто ідеальний образ, ідеальну модель, які є нічим іншим, як загальною суспільною потребою. За допомогою мистецтва здійснюється не тільки зв’язок людини з людиною, а й зв’язок поколінь, різних народів і різних культур [12].

Головна відмітна ознака високого (справжнього) мистецтва, художньої творчості – не в створенні краси (прекрасного) заради досягнення естетичного задоволення (насолоти), а в образному освоєнні дійсності, тобто у виробленні специфічного духовного змісту й у специфічному функціонуванні. Інакше кажучи, мистецтво для мистецтва (для представників мистецтва, для якоїсь ефемерної супереліти) – це бездумне, низької проби мистецтво, якийсь ерзац. Воно не допомагає формуванню духовності, а навпаки – перешкоджає йому. Справжнє, високе мистецтво сприяє збільшенню духовно-творчого потенціалу особистості, інтенсифікує творчу інтуїцію і творче мислення, уяву й фантазію особистості внаслідок підйому загального емоційного тону, створення особливого духовного стану.

Мистецтво є вираженням абсолютної, еталонної моральної рівноваги як ідеального переживання суб’єкта. Мистецтво підтримує в людині мрію про прекрасне, шляхетне, незвичайне, переконує в тому, що життя саме по собі вже є дивом. Мистецтво – це духовне оздоровлення особистості, що не може не виховувати і не використовуватися з метою виховання. Воно здатне викликати сумнів, зародити думку, підказати вибір, стимулювати до міркування і дії, запропонувати певний зразок життєвої поведінки [6, 67].

Мистецтво відображає дійсність, але не як дзеркало, а інакше, – то перебільшуючи, то зменшуючи, загострюючи суперечності або згладжуючи “гострі кути”, сміючись або сумуючи, співчуваючи або засуджуючи. Вирішальну роль у виникненні й розвитку мистецтва, як і людських почуттів та потреб людини, відіграла праця. Заняття цією діяльністю і її плоди – твори мистецтва – сприяють створенню та розвитку людської

здатності насолоджуватися, захоплюватися красою й, найголовніше, – учитися, а згодом уміти її цінувати [6, 60–61].

Ця здатність має запобігти формуванню в особистості рис агресивності, що, на жаль, є досить поширеною в сучасному суспільстві. Така ситуація, як зазначає Т.С. Яценко, перш за все визначається усіченістю лібідних спрямувань, їх блокуванням, підміною конструктивної енергії енергією мортідо, і, як наслідок, – агресією. Діагностично-корекційна процедура націлена на розблокування енергії лібідо (потенціал креативності) і зниження мортірних виявів у довільній активності, поєднаній із тенденціями до психологічної смерті та психологічної слабкості [14, 38]. Тому слід детальніше проаналізувати стратегію, зміст і напрями естетичного виховання як важливого засобу упередження агресивності.

Новий поштовх до осмислення критеріїв оцінки творчого розвитку людини дали останні досягнення філософії і психології в галузі естетичного виховання, що розкривають відповідно до задач формування гармонійно розвинутої людини три взаємозалежних напрямки в ньому:

- збереження моральної цілісності особистості;
- розвиток її творчого потенціалу;
- забезпечення гармонійної співвіднесеності в ній соціальних унікальних рис.

Дитина у своїй пізнавально-творчій діяльності засвоює насамперед її зміст, пов'язаний з емоційно-оцінним ставленням до життя. І тут роль естетичного виховання є особливо значущою. Адже мистецтво є засобом концентрації того життєвого досвіду людства, що визначається завданнями розвитку морального і творчого потенціалу людей. Тому одна з головних цілей мистецтва полягає в розвитку моральних ідеалів, творчих установок, естетичних емоцій, почуттів людини.

Виховну функцію мистецтва часто обмежують дидактичними завданнями, що впливають зі змісту художнього твору. Як зазначає О.В. Бабченко, це дуже поверховий погляд на проблему. Виховна функція мистецтва визначається насамперед його природою, в основі якої лежать:

- властивість узагальнено й образно відбивати дійсність у її суперечливих проблемах;
- можливість оцінити дійсність з погляду її гармонічного розвитку, критерієм чого є естетичний ідеал митця, його уявлення про красу;
- колективна форма процесу сприйняття;
- емоційність впливу твору мистецтва на людину, заснована на ефекті співпереживання;
- поліфонічність художнього сприйняття, яка базується на комплексних здібностях нашого мозку;
- творчі можливості уяви реципієнта, його художня інтуїція [2].

За допомогою мистецтва людина безмежно розширює свій внутрішній досвід, долучаючись до досвіду всього людства. При цьому мистецтво не розчиняє особистість у безлічі інших життів, а допомагає людині кристалізуватися, визначитися, знайти себе як неповторного індивіда. Ці дії – духовно-моральна самоперевірка, самовипробування, самоусвідомлення і самооцінка, – відбуваються в контексті соціального досвіду. Саме мистецтво вільно та невимушено розкриває людині, наскільки природа стала людською сутністю людини, і якою мірою потреба людини стала людською потребою. Мистецтво стає одним із засобів вільного виявлення істинної сутності людини як родової та соціально-організованої істоти, здійснюючи зіставлення особистісного, міжособистісного і надособистісного рівнів [6, 70].

Випробовуючи на собі вплив художніх творів, людина переживає дію високих зразків мистецтва. Перед педагогами стоїть мета опанування цього стихійного процесу і спрямування його в річище педагогічних завдань.

Стратегія естетичного виховання охоплює такі складові:

- планування естетичного виховання;
- розробка засобів та форм підготовки й ведення естетичного виховання;
- визначення цілей і завдань.

Стратегія естетичного виховання охоплює сферу естетичного як специфічний прояв ціннісних відносин між молоддю і навколишнім світом та сферу її художньої діяльності. При цьому розглядаються такі питання, як ставлення до природи, формування почуття прекрасного, уміння відрізнити прекрасне від потворного, піднесене від негідного, розвиток діалектичного зв'язку естетичної цінності та естетичної оцінки, естетичного сприйняття й естетично орієнтованої практики, значення естетичної активності молоді в соціальному житті, життя за законами духовної краси [3, 114].

Загальнолюдські моральні цінності знайшли відображення в усіх видах мистецтва, і знайомство з ними слід розпочинати з дитинства. Дитину глибоко і безпосередньо хвилює краса; маленька людина наділена безмежною фантазією, вірою, вразливістю. Те, що для дорослої людини є звичайним, у дитини може пробудити яскраві враження. Дитина вмє сприймати чужий біль як свій, вона привчається співчувати, жаліти інших. Цю свіжість почуттів в дитині треба підтримувати, у ставленні до друзів, до дорослих не можна викреслювати цих емоцій. Хворий товариш, батько, що стомився після роботи, мати, дідусь – їх можна пожаліти, допомогти їм, постаратися, щоб вони змогли відпочити. Це забобон, що всяке почуття жалю принижує людину, гуманізм зовсім не виключає цього почуття. Саме на дитину можна здійснювати значний вплив за допомогою мистецтва, використовуючи її здатність до уявлень, фантазію, бажання творити, любити, робити добро, вміння співчувати, емоційно сприймати, переживати, почувати [10]. Цей аспект виховного впливу мистецтва, що емоційно збагачує дитину, може допомогти в подоланні агресивності.

Слід звернути увагу, що саме засобами мистецтва відбувається *формування чуттєвої безпосередності у сприйнятті людини як людини та емоційної насиченості*. Адже складовою формування особистості є розвиток її естетичної культури, виховання почуттів, ідеалів, естетичного ставлення до навколишнього світу. Естетична культура впливає на збагачення духовності, на закладання моральних засад, що є особливо актуальним для нашого часу. Естетичне сприйняття дійсності залежить від рівня обдарованості індивідуума, від психологічних і життєвих установок, від прагнення до самовдосконалення. Сприйняття естетичних об'єктів, тобто творів мистецтва, є суто індивідуальним процесом, і тут велике значення має емоційна відкритість суб'єкта, бажання знайти відповіді на життєво важливі питання.

Естетичні цінності не існують і не можуть існувати окремо від цінностей моральних. Естетичний ідеал, як критерій оцінки прекрасного, не може суперечити ідеалові етичному, що відображає уявлення про належний спосіб життєдіяльності, про те, як необхідно поводитись у будь-якій ситуації. Людина, маючи певне розуміння краси, обов'язково зіставляє його з власним розумінням добра і зла, справедливості та несправедливості. Намагаючись втілити естетичний ідеал, вона керується насамперед власними моральними переконаннями, яким надає відповідної естетичної форми [4, 11].

Мистецтво сприяє налагодженню морально-етичних відносин у соціумі, пробудженню творчої активності та стимулює прагнення до самовизначення. Тому, на наш погляд, назріла гостра необхідність в активізації використання творів мистецтва для формування особистості. Прагнення до мистецтва, прагнення до естетичної насолоди є для людини природним, а значить, необхідним. Коли людина бажає розвивати свою схильність до творчості, збагачувати свій духовний світ нескінченною кількістю вражень, які відкриває мистецтво, то радість її буття багаторазово зростає [11, 160].

Н. Нападій ставить питання про необхідність розширення традиційних поглядів на виховні можливості мистецтва для дітей і перетворення його на один із засобів розвиваючої оздоровчої роботи. Вона припускає, що творчий характер мистецьких занять

допоможе дитині творити саму себе, відкривати у собі нове, краще, зрозуміти себе, розвинути свої стосунки з іншими людьми та світом. При цьому необхідно прагнути до створення таких умов, які дадуть можливість дитині виразити себе, показати свої здібності, які допоможуть їй відкрити у собі нові якості. Самовираження має призвести до розвитку відчуття віри у себе, а ця впевненість дозволить дитині відчути себе щасливою. Творчий імпульс поступово пошириться на всі аспекти життя, допомагаючи у подоланні різних труднощів, зокрема – під час спілкування та навчання у школі [8]. Тим самим засоби мистецтва мають допомогти уникнути формування агресивності, яка може стати реакцією дитини і підлітка на подібні труднощі.

Своєрідність художнього мислення, що відрізняє його від наукового, полягає в тому, що його результати виявляються не в логічних висновках, а у конкретних образах. Художній образ – це концентрація специфіки мистецтва, єдність зображення і виразу, на нього накладається втілення супроводжуючих це зображення авторських відчуттів і думок, ставлення автора до того, що зображується, у широкому сенсі – до дійсності взагалі. Цілісна система художніх образів утворює художній твір, який є одним із найскладніших явищ у світі. Це мікросвіт, в якому відбивається макросвіт, це модель особи і дійсності, що оточує її, віддзеркалення земного буття, життя духу, космосу, буденної реальності, соціально-історичного розвитку [5, 40].

Вираження мистецтвом природи та сутності людини постає засобом виховання “людського у людині”. Це “людське у людині” з позицій гуманістичного ідеалу може бути визначене як характеристика цілісної людини, здатної брати діяльну участь у всіх без виключення способах освоєння дійсності: практичному, теоретичному, моральному, художньому. Така участь – це не лише і не стільки здатність переходу людини від одного роду занять до іншого, скільки можливість у кожному неповторному акті свого творчого життєпрояву діяти (творити) за мірами істини, добра та краси, практично, теоретично, морально й художньо. Адже творчість – це корисне здійснення блага через істину у красі.

Література

1. Андрущенко Т. Виховна функція мистецтва в освітньому процесі шкільної та студентської молоді / Т. Андрущенко. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/3.pdf.
2. Бабченко О.В. Зміст методичної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О.В. Бабченко. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2001_3_1/doc_pdf/babchenko.pdf.
3. Беленікін П.С. Естетичне виховання – ключ до розвитку у молоді високої культури / П.С. Беленікін // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 6 (193). – Ч. I. – С. 114-120.
4. Дарморіз О. Естетичний ідеал як складова українського національного світогляду / О. Дарморіз // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 4. – С. 7-13.
5. Животкова О.В. Мистецтво як форма вираження свідомості суспільства / О.В. Животкова // Вісник ХДАДМ. – 2008 – № 5. – С. 38–41.
6. Жуков С.М. Сутність мистецтва та духовність: вплив мистецтв на гармонійний розвиток особистості / С.М. Жуков // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 127. – С. 60-73.
7. Максимов М.В. Вплив музичного мистецтва на формування особистості / М.В. Максимов // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка. – 2009. – Т. XI. – Ч. 7. – С. 324-332.
8. Нападій Н. Оздоровлення та розвиток дітей дошкільного віку засобами мистецтва / Н. Нападій. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/14.pdf.
9. Новіков Б.В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму: Монографія / Б.В. Новіков. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: НТУУ “КПІ”, 2006. – 332 с.
10. Рижова Т.В. Морально-естетичне виховання учнів молодших та середніх класів загальноосвітніх шкіл засобами фортепіанної музики / Т.В. Рижова. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NarOsv/2009-1/09rtvzf.htm>.
11. Стадніченко Н.В. Вплив мистецтва театру на культурне та соціальне становлення молоді / Н.В. Стадніченко // Проблеми формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2010. – Вип. 10. – С. 160–164.
12. Тракоша Ю.Ю. Роль мистецтва у формуванні естетичних ідеалів підростаючого покоління / Ю.Ю. Тракоша. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2009_22_1/trakosha.pdf.

13. Холличер В. Человек и агрессия. З. Фрейд и К. Лоренц в свете марксизма / В. Холличер; [пер. с нем. Г.С. Черновой]. – М.: Прогресс, 1975. – 131 с.
14. Яценко Т.С. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология / Т.С. Яценко, А.В. Глузман. – К.: ВИЦА ШКОЛА – XXI, 2010. – 271 с.

Аннотация. Коломиец Е.Г. Роль искусства в упрещении агрессивности личности.

В статье рассматривается искусство как один с наиболее действенных способов предупреждения и минимализации агрессивности. Описаны основные аспекты влияния художественных произведений на интеллектуальное развитие индивида, на формирование моральных ценностей, что в свою очередь обеспечивает фундамент социальных отношений, а также действий и поступков людей.

Ключевые слова: агрессивность, искусство, воспитание, эстетическая культура, художественный образ.

Summary. Kolomic O.G. The impact of art on the preconception aggressiveness.

The article deals with the art as one of the most effective means of preventing and lowering aggression. It was outlined the main aspects of the artistic works impact on the intellectual and emotional development of the individual, the formation of moral values, which provides foundation of social relations, activities and actions of people in turn.

Key words: aggression, art, education, aesthetic culture, image.

Надійшла до редколегії 10.11.2011 р.

УДК 101.2 /111.83

Л.М. Сафонік

ФІЛОСОФІЯ І ВИНО: ПОШУК ЄДНОСТІ

У статті розглянуто феномен вина як предмет філософського дослідження. Наголошується, що вирощування винограду та виготовлення вина мало потужну цивілізаційну силу. Доведено, що вино і філософія мають симбіотичні відносини, що видно з історико-філософського аналізу. Підкреслено, що відчуття втіхи і насолоди мали надзвичайно сильний вплив на формування нашого когнітивного та афективного механізму. Вино відображає дух товариськості та великодушності, а отже розмова про вино створює та підтримує соціальні зв'язки, спонукає людей ділитися своїми сприйняттями сенсорних особливостей.

Ключові слова: вино, філософія, людина, цивілізація, насолода, смак, відчуття.

Фріц Олгоф, доктор філософії університету Західного Мічигану поставив одне досить цікаве запитання, а саме: чи можемо ми вважати вино предметом філософського дослідження. Як зазначив Фріц Олгоф, “існує велика відмінність між вином як засобом, що сприяє товариському спілкуванню, і вином самим по собі як предметом, гідним філософських досліджень” [3, 12]. Тому завданням запропонованої статті є спроба розглянути вино як предмет філософської уваги та показати, що розмова про вино створює та підтримує соціальні зв'язки, спонукає людей ділитися своїми сприйняттями сенсорних особливостей.

Відзначимо, що проблема вина як феномену, гідного уваги філософів, досліджувалася ще грецькими філософами: Сократом, Платоном, Аристотелем, кіренаїками, епікурейцями та стоїками. Додамо, що проблема вина як символу крові Ісуса Христа піднімалася у ранньохристиянській філософії, подальшого дослідження цей феномен здобув у сучасній, зокрема, американській філософії, зокрема назвемо такі імена, як Фріц Олгоф, Фредерік Адольф Паола, Джон Ділворт, Кент Бах, Джон В. Бендер, Дуглас Бернем, Джастін Вейнберг, Джордж Гейл, Джеймі Гуд, Орлі Ешенфельтер, Річард Е. Квандт, Адрієнна Лерер, Кіт Лерер, Кевін В. Свіні, Оле Мартін Скіллеос, Гарольд Таррент, Стів Чартерз та ін.